

легендах, народних іграх. У процесі прилучення до народної мудрості вона переживає всі вчинки разом з “культурними героями”, з якими свідомо ідентифікує себе [3, с. 142–143].

Людське життя складається з певних періодів, кожний з яких призначений для сприйняття певного роду інформації, створює сприятливі умови для дії певних чинників психологічного, соціального та емоційного впливу. І головне не коли запізнитися, не пропустити той момент, виховні зусилля будуть мати найкращий ефект, коли робота, проведена педагогом, дасть високий результат. Відтак, дошкільний вік у житті дитини є саме тим періодом, коли слід розпочинати формування в неї елементів національної самосвідомості. Не секрет, що дитячі роки найсолодші, найприємніші, найуразливіші. Не забувається й несеться через усе життя те, що прищеплення було з дитинства. Воно тепле, рідне, своє.

Отже, дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості. Саме в цей час формуються фундаментальні якості людини, основи світосприйняття, ставлення до себе та свого місця в світі. Завдяки інтенсивному розвитку фізіологічних та психологічних якостей дітей відбувається становлення мовленнєвої діяльності, мислення, уяви. Дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами. Зокрема, цей час є найсприятливішим для розвитку творчої обдарованості, а також усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру.

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Ред. ж-лу “Дошкільне виховання”, 1999. – 59с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн.1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К., 2003.
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. – К., 2002.
4. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К. : Вища школа, 2001.– 246 с.
5. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук.ред.О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). – К., 2000.
7. Лазарович Н. Природа – джерело обдарованості. – Програма розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. – Івано-Франківськ, 2006. – 31 с.
8. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості. – К.: Рад.школа, 1991. – 62 с.

In the article the state of problem of educational-educator process of children of preschool age is analysed in the field cultural environment. Importance of development of creative personality of preschool child is reasonable, influence of multicultural environment on the capture of management creative activity general skills.

Key words: *gift, creative personality, culture, child, preschool age.*

УДК 373.2.015.311:316.647.5
ББК 74.100.5

Валентина Ляпунова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено актуальному аспекту загальної проблеми виховання толерантності дітей старшого дошкільного віку. Розкриваються особливості процесу

формування толерантності у дітей дошкільного віку. Проаналізовано основні складники процесу формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку такі як зміст, мета, методи та засоби. Визначається їх значення й подаються основні характеристики.

Ключові слова: процес формування толерантності у дошкільному віці, складники процесу формування толерантності, зміст, мета, методи, засоби формування толерантності.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність виховання толерантності у дітей старшого дошкільного віку багато в чому зумовлена тими процесами, які турбують як світову громадськість, так і українське суспільство. Зростання нетерпимості, прояви агресії, жорстокості стають частим явищем як у середовищі дорослих, так і у дитячому середовищі.

Фахівці сучасної психології і педагогіки визнають самоцінність дошкільного дитинства і розуміють його як перший етап становлення особистості; час, коли закладаються ціннісні основи світогляду, розвиваються моральні якості.

У педагогічній практиці накопичено чимало організаційних форм, методів і прийомів роботи щодо виховання толерантності в дошкільників. Але, як демонструє реальний стан справ, педагоги дошкільних закладів не завжди вміють використовувати здобутий іншими досвід із виховання толерантності під час організації освітнього процесу в дитячому садку. Недосконалість методичного супроводу виховання толерантності в дошкільнят не дозволяє педагогам цілеспрямовано й усебічно здійснювати цей процес. Крім того, за власними спостереженнями автора, частина вихователів дошкільних закладів виявляють інтолерантність до дітей. Така позиція, безумовно, вимагає кваліфікованої підготовки студентів до вирішення цього завдання в практичній професійній діяльності.

Для розуміння сутності й особливостей процесу формування толерантності в дітей дошкільного віку необхідно з'ясувати основні складники цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми виховання толерантності у дітей старшого дошкільного віку представлені в роботах А. Р. Арушанової, І. Д. Беха, Р. С. Буре, Н. В. Гавриш, А. В. Запорожця, С. А. Козлової, О. Л. Кононко, К. Л. Крутій, Л. А. Парамонової, Т. І. Поніманської та ін. Проблема формування толерантності у дошкільників розглядається в дисертаційних дослідженнях А. Гончаренко, І. Н. М. Іванової, О. Козлюк, Е. А. Конишевої, Е. І. Музенітової, О. А. Овсянникової, Н. І. Скрипник, К.Л. Ремарчук та ін. Авторами розроблено методичні рекомендації, педагогічні технології, комплекси занять та ігор, використання яких у практиці роботи дошкільних установ, безсумнівно, буде сприяти формуванню окремих проявів толерантності.

Відтак, за мету ми поставимо проаналізувати основні складники процесу формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку такі як зміст, мета, методи та засоби. Визначити їх значення й розкрити основні характеристики.

Виклад основного матеріалу. На думку Н. І. Скрипник [8], толерантність – поняття багатоаспектне й може розглядатися в психології як з позицій особистості, її настанов, цінностей, так і з погляду виховання, розвитку. Толерантність – це, з одного боку, мета й результат виховання, який супроводжується формуванням певних соціальних настанов, а з іншого – цінність і якість особистості, що виявляється в поведінці і вчинках.

Процес виховання толерантності – центральний компонент виховної системи, спрямованої на розвиток толерантних якостей особистості. Виховання толерантності – цілеспрямований, планомірно організований компетентним педагогом процес формування у дітей толерантності (поблажливого ставлення до відмінних поглядів, вдачі та звичок, поваги до особливостей різних народів, націй, релігій), процес розвитку толерантної свідомості, світогляду, почуттів, властивостей особистості дитини дошкільного віку, а також здатності до толерантної взаємодії на основі використання системи педагогічних засобів. Це важлива умова позитивної соціалізації дитини, трансформації толерантності в принцип, який визначає діяльність людини, норму і зразок поведінки.

Систему формування толерантності ми визначаємо як цілісний соціальний організм, який функціонує за умови толерантної взаємодії його основних компонентів і наділяється такими інтегративними характеристиками, як спосіб життя дошкільного закладу, його психологічний клімат. Система виховання толерантності складається з таких компонентів як: мета, зміст, принципи, засоби та методи.

Мета формування толерантності – виховання у підростаючого покоління потреби й готовності до конструктивної взаємодії з людьми і групами людей незалежно від їх національності, соціальної або релігійної приналежності, світогляду, стилів мислення і поведінки. Виховання толерантності спрямоване на створення умов для усвідомлення дітьми особистісно-значущого змісту толерантності як загальнолюдської і соціокультурної цінності та трансформації її в принцип, який визначає поведінку особистості.

Досягнення цієї мети можливе за умови вирішення окремих завдань, які об'єднані у два пов'язані між собою блоки:

- виховання у дошкільників миролюбності, прийняття й розуміння інших людей, уміння позитивно з ними взаємодіяти;
- створення толерантного середовища в суспільстві й у сфері освіти.

У результаті цілеспрямованої роботи з формування толерантності в умовах дошкільного навчального закладу можуть бути досягнуті такі результати:

- дитина починає усвідомлювати свої характерні особливості й переваги, розуміти, що вона унікальна й неповторна, як кожна людина;
- дитина вчиться спілкуватися з різними людьми;
- дошкільник розуміє, що він може вдосконалюватися й розвиватися – завтра він обов'язково зробить те, що не зміг зробити сьогодні;
- дитина відчуває постійну підтримку в різних ситуаціях – як успіху, так і невдач;
- дошкільнята вчаться усвідомлено сприймати власні емоції та розуміти емоційний стан інших людей;
- у малечі формуються комунікативні навички, вміння встановлювати й підтримувати контакти, співпрацювати, уникати конфліктних ситуацій;
- діти знайомляться з нормами і правилами поведінки, на основі яких надалі складаються етично цінні форми спілкування;
- педагоги допомагають зрозуміти вихованцям, як легко може виникнути сварка або навіть бійка, сприяють усвідомленню причин конфліктів і прийомів їх самостійного вирішення.

Виховання толерантної поведінки у дошкільнят розуміємо, як цілеспрямований процес ефективної взаємодії, співпраці дорослого й дитини, який сприяє формуванню спільності з іншими на основі моральних принципів і норм людського

співжиття, незважаючи на наявність різних світоглядних позицій, переконань, які виявляються в конкретних діях і вчинках.

Виховання толерантних взаємин старших дошкільників – це процес формування під впливом спеціально створених педагогічних умов особистості дитини, здатної до свідомих характерних проявів (безкорисної турботи та чуйності; доброзичливих емоційних проявів та емпатії; рівноправного та поступливого ставлення до оточуючих; позитивного прийняття себе та стриманого відстоювання своїх позицій), які виявляються у спілкуванні, вчинках та спільній діяльності.

Зміст виховання, на думку І. О. Зимньої, представлено трьома складовими: цінностями, особистісними рисами (якостями) і саморегуляцією (емоційно-вольова складова) [3, с 162]. Відповідно, зміст виховання толерантності охоплює всі три перераховані вище складові, оскільки толерантність розглядається нами як цінність, якість особистості й принцип поведінки. Виховання в дусі толерантності здійснюється через засвоєння цінностей, поглядів і норм поведінки, властивих ідеям толерантності: формування поваги до прав людини, відмови від насильства, терпимості й солідарності; виховання ставлення до різноманітності культур, їх взаємопроникнення та взаємозалежності як до цінності; прищеплення почуття гордості за свою національну культуру, яка розвинулася на основі національно-культурного розмаїття України і прагнення етнічних спільнот до збереження й відродження своїх культур. Крім засвоєння цінностей, зміст виховання толерантності включає цілеспрямований інтелектуальний, моральний, емоційний розвиток особистості як у контексті національної, так і в контексті європейської культури та культури людства загалом. Необхідно зазначити, що зміст виховання тісно пов'язаний із взаєминами, як компонентом системи, оскільки саме відносини є основною механізмом виховання. І. О. Зимня зазначає, що виховання в разі акценту на цінностях, зокрема толерантності, є механізмом формування ставлення через встановлення особистісно-значущого зв'язку, його осмислення як складника вже існуючої системи зв'язків в індивідуальному досвіді, переживання факту встановлення цього зв'язку і його прийняття, “привласнення”, в термінах О. М. Леонтьєва [3, с. 164]. За умови формування особистісних якостей і саморегуляції, механізмом виховання є вирішення людиною певних завдань з подолання труднощів, зняття протиріч. Такими завданнями можна вважати безпосередню або опосередковану зустріч з іншою культурою, знайомство або взаємодію з іншими суб'єктами з приводу різних предметів толерантності. Моделювання таких ситуацій, які знімають протиріччя або виявляють проблеми, що вимагають свого розгляду й вирішення, – це спеціально організований процес формування відносин у толерантному середовищі.

К. Л. Ремарчук [7] вважає, що в процесі виховання толерантної особистості в сучасному дитячому садку особливу увагу слід приділяти когнітивним, емоційно-оцінним і поведінковим критеріям.

Когнітивні критерії: розуміння важливості обопільного виявлення гуманних почуттів і доброзичливого ставлення (своєї прихильності до іншої людини, симпатії, співчуття, дружелюбності, дружності, привітності, співчуття, вираження радості від успіху однолітка, прагнення порадувати його); усвідомлення важливості демонстрації поваги до значимих для іншого думок, ідей і цінностей; уявлення про те, що кожна людина рівна в правах (на гру, на вираження своєї думки тощо); упевненість, що треба поважати думку, культуру, традиції людського оточення.

Емоційно-оцінні критерії: готовність порівнювати свої вчинки з моральними нормами міжособистісної взаємодії та оцінювати інших доброзичливо; прагнення до оцінки стану людини й можливих наслідків, подальшого розгортання ситуації, у якій емоція виконує випереджальну функцію і спонукає до звершення моральних дій; здатність і бажання оцінити свої вчинки і вчинки інших людей згідно з нормами поведінки в громадських місцях та ін.

Поведінкові критерії: орієнтація на етикетні формули, самостійне використання їх у ситуаціях стандартизованого мовленнєвого спілкування (вміння чемно вітатися й прощатися під час зустрічі, слухати уважно й не переривати товариша, звертатися з ввічливим проханням, висловлювати слова вдячності, вибачення); потреба в комфортній мовленнєвій взаємодії з суб'єктами комунікації, а також уміння підтримувати доброзичливу атмосферу спілкування; вміння виявляти емоційно-позитивне ставлення й пізнавальний інтерес до норм культурної поведінки в театрі, транспорті та інших громадських місцях; готовність розуміти і приймати чужий спосіб думок, почуттів, ідей, поглядів чи вірувань; відгукуватися на емоції близьких людей; готовність до співпраці з людьми, які відрізняються за зовнішністю, переконаннями або мовою; виявляти зацікавленість чужими поглядами, визнання за іншими людьми права на власну думку; лояльно ставитися до сторонніх людей; добровільність, свобода вибору і безкорисливість при реалізації ціннісного ставлення до оточуючих; позитивна спрямованість на партнерство в спілкуванні та поведінці; доброзичливість у стосунках з усіма однолітками; готовність конструктивно й шанобливо взаємодіяти з людьми різних національностей; вміння керуватися нормами доброзичливості в оцінюванні різних ситуацій і вчинків людей; поважне ставлення до представників інших національностей, до їхньої мови, культури тощо; обопільне виявлення гуманних почуттів у повсякденному житті та ін. [7, с. 109–113].

Наступний важливий компонент системи виховання – засоби виховання. І. О. Зимня вважає, що виховний процес здійснюється за допомогою семи основних чинників, якими є: особистість вихователя; зміст освітнього процесу; організація навчально-виховного процесу; спеціальна програма виховної роботи в освітній установі; додаткова освіта; самоврядування та практична (громадська) робота [3, с. 171]. На наш погляд, усі перераховані чинники необхідно активно використовувати в процесі виховання толерантності. Однак засобами формування толерантності можна назвати всі види навчальної та позанавчальної діяльності, спрямовані на розвиток толерантних якостей особистості, і таким чином, до них відносимо організацію навчально-виховного процесу, спеціальну програму виховної роботи в освітній установі, додаткову освіту, самоврядування та практичну (громадську) роботу. А такі чинники, як особистість вихователя і зміст освітнього процесу, є не лише засобами виховання, але й неодмінною умовою функціонування всіх інших компонентів системи виховання. Так, зміст освітнього процесу, тобто його предметний зміст, і компетенції дітей, що формуються і розвиваються, є умовою як досягнення мети виховання толерантності, так і основою для формування толерантних відносин, використання засобів виховання та реалізації принципів. У свою чергу, особистість вихователя – це та умова, яка не тільки забезпечує функціонування та взаємозв'язок цілей, змісту, принципів і засобів виховання, а й істотно впливає на них, змінює їх залежно від умов середовища й потреб соціуму.

На думку Є. О. Ільїнської [5], педагогічні засоби виховання толерантності у дітей є цілісною системою, організованою компетентним педагогом, яка складається

з об'єктів матеріальної та духовної культури, що залучаються до процесу формування терпимості; з перетворюючої діяльності вихованців, спеціально стимульованої педагогом; з форм і методів виховання толерантної свідомості, якостей, почуттів і поведінки та взаємозв'язків між цими компонентами.

З урахуванням своєрідності дошкільного віку як окремого вікового періоду розвитку людини класифікація системи педагогічних засобів виховання толерантності у дошкільнят може бути представлена чотирма групами:

1 група – об'єкти матеріальної та духовної культури: усна народна творчість, художня література, наочні засоби виховання;

2 група – спеціально організована педагогом діяльність вихованців: гра, навчально-пізнавальна діяльність, спілкування, трудова діяльність;

3 група – методи виховання: методи формування свідомості особистості (розповідь, пояснення, роз'яснення, умовляння, етична бесіда, навіювання, диспут, особистий приклад); методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки (вправа, доручення, вимога, привчання, виховні ситуації); методи стимулювання поведінки й діяльності (змагання, заохочення й покарання); активні методи (казко-терапія, арт-терапія, гральна практика);

4 група – форми виховної роботи: загальні заходи дошкільного закладу, свята, ігри, гуртки, секції, клуби, дитячі організації [8].

Кожна з цих груп педагогічних засобів виховання толерантності у дітей дошкільного віку має комплексний (цілісний) вплив на формування необхідних складових толерантної особистості: толерантної свідомості, почуттів, якостей, властивостей і толерантної поведінки, а всі разом, у системі – стимулюють розвиток усіх видів толерантності у дошкільнят.

У дошкільному віці найчастіше використовуються такі засоби виховання толерантності, як гра, усна народна творчість, художня література, наочні засоби виховання, навчально-пізнавальна діяльність, розповідь, пояснення, етична бесіда, особистий приклад, вправа, привчання, вимога, заохочення, загальні дошкільні заходи, гуртки, що зумовлено соціально-психологічними особливостями такого віку й своєрідністю процесу виховання терпимості в дітей.

Використання педагогічних засобів формування толерантності в дітей старшої вікової групи залежить від відповідності меті та завданням виховання в дошкільників; продуктивної реалізації принципів виховання терпимості; змісту виховання толерантності; вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку; рівня розвитку дитячого колективу в цілому і кожної особи зокрема; умов виховання (матеріальних, психологічних); конкретної виховної ситуації; рівня педагогічної майстерності педагога; часового періоду, систематичності й взаємозалежної реалізації самих цих засобів.

Висновки. При побудові моделі професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку необхідно враховувати наступне. Згідно з компетентісним підходом підготовка студентів до виховання толерантності передбачає оптимальне поєднання теоретичного, методичного, практичного, психологічного аспектів; розгляд компетентності в означеній області як складової загальної психолого-педагогічної компетентності фахівця, що відображає високий рівень володіння складовими підготовленості до даного процесу; формування системи загальнопедагогічних і спеціальних знань та вмінь, уявлень про ціннісну природу толерантності і мету та очікувані (доступні дітям цього віку) результати її формування. Особливої уваги в процесі фахової підготовки студентів

заслужують питання вивчення виховного потенціалу засобів, що сприяють формуванню толерантності у дітей старшого дошкільного віку та знайомство зі значним методичним доробком, накопиченим сучасною наукою та практикою.

Подальшої уваги потребують питання визначення змістовної характеристики основних параметрів (компоненти, показники, критерії оцінки, рівні) толерантності дітей старшого дошкільного віку.

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник [для студ.вищ.навч.закл.] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А. М. Гончаренко. – К., 2003. – 214 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М., Логос, 1999. – 384 с.
4. Иванова Н.М. Воспитание толерантности у детей старшего дошкольного возраста: автореф. дис. на соиск.учён. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “теория и методика обучения и воспитания (дошкольное образование)” / Н. М. Иванова. – Елец, 2012. – 23 с.
5. Ильинская Е.А. Формирование толерантности у детей старшего дошкольного возраста средствами социально-культурной деятельности: дис. ...канд. пед. наук: 13. 00.05 / Елизавета Александровна Ильинская. – СПб, 2009. – 182 с.
6. Козлюк Ольга Андріївна. Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Дошкільна педагогіка” / Ольга Андріївна Козлюк ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2008. – 21 с.
7. Ремарчук Е.Л. Формирование основ толерантности у детей старшего дошкольного возраста средствами искусства: дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания / Ремарчук Екатерина Леонидовна. – Москва, 2014. – 194 с.
8. Скрипник Н. І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : монографія / Н. І. Скрипник. – Умань :Видавничо-поліграфічний центр “Візаві”, 2012. – 153 с.

The author devoted her paper to the actual aspect of the common problem of education of tolerance of senior pre-school children. The author showed the characteristics of the process of tolerance forming of senior pre-school children, analyzed the main components of the process of tolerance forming of senior pre-school children such as content, aim, methods and ways, described their meaning and gave their main characteristics.

Key words: *the process of tolerance forming of senior pre-school children; components of the process of tolerance forming of senior pre-school children; content, aim, methods and ways of tolerance forming.*

УДК 374.015.31-053.5
ББК 74.40

Олександр Семенов

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТВОРЧО СПРЯМОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

У статті досліджено роль освітнього середовища у формуванні творчої спрямованої особистості дитини старшого дошкільного віку. З'ясовано, що освітнє середовище позашкільного навчального закладу має багатокомпонентну структуру, складається із взаємопов'язаних компонентів: креативний, ігровий, розвивальний, афективно-емоційний. Констатовано, що освітнє середовище позашкільного навчального закладу виконує в суспільстві особливі значущі функції, які дають нам підстави розглядати його як важливий чинник формування творчої спрямованої